

LIBERUL ARBITRU ȘI RESPONSABILITATEA DE FRUMOS

Prof. Claudia BUDA

*Colegiul Național Mihai Eminescu, Baia Mare
muza_claudia@yahoo.com*

ABSTRACT: Free Will and Reponsability of Beauty.

Sartre believed that this burden of responsability is often too much for people to bea, and that many people try to avoid it by denying their freedom. On liberty depends on the idea the society progresses from lower to higher stages and that this progress culminates in the emergence of a sistem of reprezentative. They many seek refuge in religion, ideology, or social conformity, seeing themselves as mere instruments or larger system.¹

Keywords: *freedom, free will, responsability, religion, political, ideology.*

Problema liberului arbitru apare în scrierile Sf. Augustin, Ioan Damaschin², A Einstein și la mulți alți filosofi. Filosofia medievală privea liberul arbitru ca o posibilitate de alegere între două variante: pot să aleg binele sau pot să aleg răul. Abia în secolul al XX-lea, prin J.-P Sartre vom afla de a treia variantă, adică pot să nu aleg niciuna din variante.

Libertatea este un concept filosofic, a cărui semnificație ar putea fi rezumată prin sintagma „lipsa constrângerilor”³ Existențialismul ateu, reprezentat în principal de J.-P. Sartre, privește individul ca fiind prin excelență liber. Prin această libertate se înțelege permanența existență a cel puțin două opțiuni suplimentare aflate oricând la îndemâna noastră, în orice alegere aparent supusă constrângerilor definitive. Nimic nu este impus, deoarece mai există în ultimă instanță, întotdeauna, soluția alternativă a

1 J. St. Mill, *On Liberty and other writings*, Cambrige, Cambrige University Press, 1989, p. 23.

2 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Aspecte antropologice în gândirea patristică și a primelor secole creștine*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, pp.147-153.

3 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Om-Demmitate-Libertate*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2019, pp. 208-215.

abandonului sau cea a sinuciderii. Din noțiunile de libertate și responsabilitate decurg unele directive morale. Însă conștiința unei vieți autentice este posibilă pe măsură ce ne detașăm de definirea noastră ca identitate prin ochii celorlalți. Astfel se ajunge la un paradox: privirea celorlalți ne transformă în obiect al reprezentării, o reprezentare de care depindem și de care suntem rareori responsabili.

Soluția dată de Sartre acestei probleme constă în asumarea libertății, în respingerea naturii. Individul trebuie definit existențial și istoric, în raport cu devenirea sa și cu totalitatea actelor și a alegerilor sale. Pentru J. P. Sartre procesul de cunoaștere nu are o anume finalitate, acesta continuă atâta timp cât suntem capabili să ne punem întrebări și să construim raționamente.

Prezența erorii în răspunsurile pe care le găsim ne va determina să căutăm mai mult, să dezbatem din nou problema în mintea noastră, căutând o altfel de abordare. Odată cu dobândirea informațiilor începem să vedem nuanțele problemelor și devine din ce în ce mai greu să dăm răspunsuri categorice. Nu ajungem la o concluzie, ci la o altă întrebare.

Filosoful austriac Karl Popper a spus că, „Orice soluție dată unei probleme ridică noi probleme nerezolvate.” Acestea ne îndeamnă la căutarea unor noi soluții. Și, după cum spuneam și înainte, acest fapt, prezența erorii, ne stimulează la a cunoaște mai mult.

Karl Popper mai vorbea și despre ignoranță, prezentă mai ales în doctrinele religioase, care se manifestă prin răspunsuri categorice și necontestarea legitimității acelor întrebări. „Întrebările sunt considerate ca absolut firești și nimeni nu pare să vadă ceva rău în ele”. Cred că acest comportament rezultă din lipsa analizei situațiilor și duce la stagnare pe plan intelectual, individul nefiind stimulat să caute în continuare alte adevăruri. În concluzie, consider că prezența erorii în raționamentele noastre e un semn de gândire critică. Nu trebuie să existe concluzii clare, ci noi întrebări.

De cele mai multe ori ne punem întrebări de genul : De ce ascultăm muzică? De ce privim un tablou? De ce mergem la film? De ce admirăm natura? Răspunsul la astfel de întrebări este pentru că ne place.

Din acest punct de vedere, putem să definim experiența estetică contemplarea de către spectator a unui obiect estetic. În general, experiența estetică sau activitatea umană este în primul rând teoretică, ceea ce ține de cunoaștere, în al doilea rând practică și anume acțiunea și în al treilea rând religioasă.

Experiența estetică are doi poli inseparabili:

1. obiectul estetic
2. subiectul (spectatorul)

Există o diferență între experiența estetică și obiectul estetic și anume: obiectul estetic este acel obiect care este întâlnit în natură sau în artă și provoacă prin intermediul caracteristicilor sale sensibile trăirea unui puternic sentiment de satisfacție sau plăcere, iar experiența estetică nu este altceva decât experiența spectatorului.

M. Dufrenne afirmă că experiența estetică poate fi o descoperire recentă, de fapt o invenție recentă după unii autori. Alți autori cum ar fi W. Tatarkiewicz consideră că această invenție ar fi existat în antichitate. Este experiența estetică a spectatorului sau a artistului? Autorul afirmă că în Grecia nu exista ideea de experiență estetică, fiind distinctă de alte tipuri de experiență cum ar fi cunoașterea sau perceperea obișnuită.

Termenul de estetică⁴ provine din cuvântul grecesc *aistheton*, *aisthesis* ceea ce înseamnă capacitatea noastră de a simți, de a fi perceput prin intermediul simțurilor (senzație, percepție, simțire, acțiunea și rezultatele funcționale a cinci simțuri).

Aisthesis desemnează facultatea de cunoaștere, prin care ființa umană dobândește, în mod natural reprezentări ale lucrurilor lumii individuale, de fapt interioare și exterioare.

În filosofie, termenul este introdus de A.G. Baumgarten în anul 1750 în lucrarea sa *Aesthetica*. Pentru Baumgarten, estetica este știința cunoașterii senzoriale. Filosoful Baumgarten a realizat o distincție între cunoașterea senzorială și cunoașterea pură (a gândirii) prin contrastul dintre scopul esteticii și a logicii: prima urmărește frumosul, iar a doua adevărul.

Ca fapt teoretic care este acceptat în chip aproape unanim cu privire la frumos este acesta: dintre toate noțiunile estetice care au primit statusul de categorii fundamentale, deci de noțiuni având un grad maxim de generalitate, este singura *pur* estetică, exclusiv estetică.

În al doilea rând, ceea ce este *frumosul* pentru noi în zilele noastre, elinii numeau *Kalón*, iar latinii – *pulchrum*. Acest ultim termen a dispărut în latina renașcentistă, lăsând locul unui cuvânt nou *bellum*.

4 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Istoria filosofiei, de la începuturi până la Renaștere*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, p.38.

În al treilea rând, teoriile despre frumos în spațiul culturii greco-latine și iudeo-creștine au fost (după cum afirmă și dezvoltă pe larg acest raționament Władysław Tatarkiewicz în *Istoria celor șase noțiuni*):

- frumosul în sens larg – etic și estetic totodată (*Kalokagathon*).
- frumosul cu semnificație estetică, adică ceea ce înseamnă trăiri estetice față de *culoare, sunet, gândire* (această noțiune despre frumos este cea care a devenit, cu timpul, noțiunea de bază a culturii europene) frumosul în sens estetic, dar limitat la domeniul vizual (în acest sens, frumoase era doar *forma* și *culoarea*).

De aceea, noi distingem între o *teorie* cu privire la frumos și o *definiție* dată frumosului. Din acest punct de vedere putem să acceptăm că frumosul e “ceea ce place când e privit”.

Atunci când încercăm să oferim o *definiție* frumosului: „frumosul constă în alegerea proporțiilor, în dispunerea adevărată a părților”. O astfel de teorie pe atât de interesantă, pe atât de longevivă cu privire la frumos este numită de același estetician „*Marea teorie*”.

Cei care au afirmat acest lucru au fost pitagoreicii, dar ea a rămas aproape nemodificată până în secolul al XVII-lea European. Ceea ce este frumos se și aplică plasticii, desenului și muzicii. Elementul esențial al acestei teorii îl constituie ideea de proporții, cea de simetrie și cea de armonie.

Astfel, frumosul există în obiectele în care părțile se raportează unele la altele ca numere simple. Mai degrabă la adevărata alcătuire și concordanța tuturor lucrurilor compuse care provin din cele cinci proporții cuprinse între cele patru numere simple (1, 2, 3, 4).

În lucrarea „*Simpozion*”, Platon afirmă tocmai caracterul *obiectiv* și nu *subiectiv* al frumosului, *absolut* și nu *relativ transcendent* și nu iminent al acestuia, atunci când spune: “un frumos ce trăiește de-a pururea, ce nu se naște și pierie, ce nu crește și scade; ce nu-i într-o privitynță frumos, într-alta urât; câteodată da, alteori nu; pentru unii da, pentru alții nu. Frumos ce nu se-nfățișează cu fața, cu brațe sau cu alte întruchipări trupești, frumos ce nu-i cutare gând, cutare știință; ce nu sălăsluiește în alte ființă decât sine; nu rezidă într-un viețuitor, în pământ, în cer, sau oriunde aiurea; frumos ce rămâne el însuși pentru sine, pururea identic sieși ca fiind un singur chip; frumos din care se împărțășește tot ce-i pe lume frumos, fără ca prin apariția și dispariția obiectelor frumoase, el să sporească, să se micșoreze ori să îndure o cât de mică știrbire”. Înseamnă că astfel definit, ceea ce e frumos

nu e frumos în funcție de altceva, ci este frumos în eternitate și pentru sine.

D. Hume, empiristul sceptic prin excelență, nu ezita deloc să afirme că frumosul nu este o proprietate a lucrurilor însele. După el, frumosul există în “minte care observă obiectele, iar fiecare minte observă o frumusețe diferită”. De aceea, I. Kant este cel care va aduce clarificările cele mai importante în privința definirii naturii frumosului. Amintim două dintre ele:

1. toate criteriile despre frumos sunt *individuale*;
2. frumosul este confirmat de fiecare obiect luat în parte și el nu poate fi încheșat în confirmări generale.

Caracterele frumosului după Kant sunt:

- a) ceea ce place în mod universal fără concept.
- b) ceea ce place în mod dezinteresat.
- c) ceea ce reprezintă o finalitate fără scop.

Înainte chiar de afirmarea deplină a axiologiei la începutul secolului XX s-a produs o schimbare a interesului de la cercetarea caracteristicilor frumosului la analiza amănunțită a *trăirii estetice*. Conceptul de empatie prin conținutul său spune mai mult despre natura trăirii estetice decât despre esența unei noțiuni tradiționale de frumos.

Deci tot adevărul este dezvoltat numai în convenții, în cazul nostru, convenții de limbaj. Apropo de soare, Platon spunea că acesta este responsabilul tuturor adevărilor, pentru că fără lumina acestuia nu am fi avut ocazia să vedem și nici să cunoaștem adevărul. Dar, cum am cunoaște adevărul dacă nici nu am fi existat? Atâta timp cât soarele este esența vieții, este principala energie a pământului.

Dar cum s-au format adevărurile ? Unii zic că prin rațiune, alții că prin experiență. Experiența provine din simțuri, iar simțurile din senzații. Cum însuși cuvântul senzație exprimă o înclinare relativă asupra adevărului, am tinde să credem, din contră că adevărul ar proveni din rațiune. Nimic mai fals, atâta timp cât adevărul nu este trăit, nu este simțit. E ca și cum i-ai spune unui elev care a învățat pe de rost un comentariu și a copiat o temă la chimie că ar fi un copil deosebit de inteligent. Dar e adevărat că prin rațiune poți “confecciona” adevărurile, prin simțurile interne. În concluzie, un adevăr incontestabil provine mai întâi pe baza senzației (simțurilor), apoi este analizat de rațiune, iar după lunga întrebuintare a adevărului respectiv se trece la experiență.

După cum se știe, dreptul reprezintă totalitatea normelor de conduită impuse indivizilor și colectivităților în cadrul vieții sociale, în anumite cazuri, chiar prin forța de constrângere a statului. În societatea contemporană, care tinde tot mai mult spre uniformizare și globalizare, dreptul, în general, și dreptul afacerilor, în special, tinde să armonizeze interesul individual cu cel general. Societatea contemporană și, implicit, mediul de afaceri, trăiește prin coexistența și cooperarea membrilor săi. Indivizii, elementele constitutive ale societății care includ și oamenii de afaceri, trebuie să se conformeze normelor de coexistență și de cooperare necesare pentru păstrarea echilibrului acesteia.

Societatea contemporană se confruntă cu o puternică lipsă a modelului; putem vorbi chiar de o reală criză a modelului. Filosofia platoniciană este în esența ei profundă o căutare și o desăvârșire a cunoașterii. Acest drum al eliberării individului din lanțurile neștiinței și ignoranței este început de Socrate, apoi continuat și adâncit de Platon, de aceea, de la modelul socratic la imaginarul platonician diferența nu este de finalitate și sens, ci de calitate. Platon merge mai adânc pe drumul cunoașterii și recurge adesea la factorul imaginar – în forma sa desăvârșită: mitul. Dar drumul lui Platon, presărat cu alegorii, încifrări, ghicitori și o seamă de teste pentru cititor, este mai lung deoarece partea anevoioasă, începutul, greul i-au aparținut lui Socrate. În analiza cetății ideale din “Republica”, Platon pune problema dreptății în formula sa clasică unde, dreptatea este o necesitate.

Libertatea ființei este venirea către ceea ce îi este propriu. Esența omului este aceea că depinde de ființă, depinde de ceea ce îi corespunde, dar și de ceea ce îi aparține cu ceva propriu ei (*eigen*).

Deschiderea luminatoare a ființei reprezintă spațiul său liber, unde libertatea autentică se situează în mișcarea prin care *aletheia* se dezvăluie, apoi se ascunde progresiv pentru a se regăsi. Libertatea este venirea către ceea ce-i este propriu, iar libertatea situată de partea ființei va da curs liber relației omului cu ea. A deveni liber înseamnă a ne lega de ceea ce ne luminează cu adevărat, iar omul nu accede la libertate decât dacă acceptă să se lase legat de lumina secretă a ființei.

În general, grecii nu au avut un termen care să definească experiența estetică și au afirmat atitudinea estetică, cât și cea științifică cu unul și același termen și anume *theoria* - vedere, contemplare.

Idea de contemplare este percepută ca activitate dezinteresată a spectatorului și detașată de activitatea practică (dar nu și de cunoaștere), a apărut pentru prima dată în filosofia pitagorică (sec. VI-V î.Hr.).

N. Hartmann consideră că *estetica este un mod de cunoaștere și de aceea putem afirma că* „o estetică nu se scrie nici pentru cel care creează frumosul, nici pentru cel care-l contemplă, ci, exclusiv pentru omul de cugetare”. Astfel, estetica devine un obiect, o știință contemplativă, iar *frumosul* este obiectul universal al esteticii.

Un rol important îl are atitudinea estetică care este atitudinea celui care contemplă și creează artistic, pe când atitudinea esteticianului este atitudinea filosofului care își ia drept obiect al său însuși atitudinea de dăruire, contemplare și cea de creație.

Tudor Vianu, estetician român consideră că:

- 1) estetica este știința frumosului artistic;
- 2) între frumusețea artei și frumosul din natură există o completă eterogenie, frumosul artistic drept obiect unic al esteticii;
- 3) frumosul natural pare a fi un element dat, iar frumosul artistic este un *produs*, o *operă*;
- 4) frumosul natural este infinit, iar frumosul artistic este limitat și întreaga natură este frumoasă;

Nu la fel stau lucrurile în ceea ce privește arta: „o operă de artă este un popas de frumusețe într-o lume urâtă sau indiferentă;

- 4) interesul pe care noi o descoperim în natura frumoasă – afirmă T. Vianu în *Estetica* sa
- 5) frumusețile naturii sunt determinate artei și noi valorificăm natura din experiența noastră pe care le-au dobândit în contactul nemijlocit cu operele de artă.

R. Ingarden este cel care formulează întreaga problematică a esteticii din punct de vedere fenomenologic. Filosoful ne vorbește despre dihotomia estetică „obiectivă” - estetica „subiectivă”, iar Ingarden ca și M. Dufrenne afirmă că aceste două concepte corelative, cel de *obiect estetic* și cel de *experiență estetică* formează întreaga problematică a unei estetici filosofice, teoria sensului și a funcțiilor artei în legătură cu viața oamenilor.⁵

Vremurile pe care le trăim sunt ele însele prinse într-o avalanșă de schimbări. Pentru a ține pasul cu acestea, avem nevoie de toată inteligența de care dispunem. Se spune adesea că dreptul și morala sunt cheile viitorului. Pentru a ne realiza adevăratul potențial creativ – organizațiile noas-

⁵ M. Dufrenne, *Fenomenologia experienței estetice*, București, Editura Meridiane, 1978, p.118.

tre, școlile⁶ și comunitățile noastre, inclusiv mediul de afaceri – trebuie să ne gândim altfel pentru noi înșine și să acționăm diferit unii față de alții. Trebuie să învățăm să fim creativi, dar să nu uităm să respectăm legea și morala.

Bibliografie selectivă

- BAUMGARTEN, A., *Filosofia politică a lui Platon*, Iași, Editura Polirom, 2006.
- HAAR, M *Heidegger și esența omului*, București, Editura Humanitas, 2003.
- DUFRENNE, M, *Fenomenologia experienței estetice*, vol.I, II, București, Editura Meridiane, 1978.
- HEIDEGGER, M., *Ființă și timp*, București, Editura Humanitas, 2003.
- MILL, J. St., *Despre libertate*, București, Editura Humanitas, 2005.
- MILL, St. J., *On Liberty and other writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- PLATON și Jean-François Pradeau, *Les Mythes de Platon*, Paris, Flammarion, 2004.
- POPPER, Karl R., *The Open Society and Its Enemies*, Princeton University Press, 2020.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Istoria filosofiei, de la începuturi până la Renașterea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Current Values of Education and Culture”, în *Proceedings of the 24th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 87-92.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Aspecte antropologice în gândirea patristică și a primelor secole creștine*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005.
- SARTRE, J.P., *L`etre et le neant*, Paris, Gallimart, 1943.

6 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Current Values of Education and Culture”, în *Proceedings of the 24th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 87-92.